

*Лотоцька К. Я.,
доцент кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СИМВОЛІЧНА ОБРАЗНІСТЬ ДЖОЗЕФА КОНРАДА В ПАРОДІЙНОМУ ВИСВІТЛЕННІ МАКСА БІРБОМА

Анотація. У статті розглядається пародія Макса Бірбома на Джозефа Конрада як інструмент літературно-художньої критики. Текст пародії аналізується в лінгвостилістичному й ідейно-тематичному аспектах. Визначаються основні маркери концептуально-образної картини світу Дж. Конрада, досліджуються засоби відображення Максом Бірбомом своєрідної символіки, основних морально-етичних та філософських поглядів письменника.

Ключові слова: літературна пародія, метафора, образ, символ, індивідуально-авторська художньо-концептуальна картина світу.

Пародія як об'єкт вивчення й аналізу цікавить дослідників із різних наукових сфер завдяки своїй двоїстості: вона належить до так званих «вторинних» текстів, тобто є твором, який неможливо зрозуміти й оцінити без звернення до його «другого плану», до тексту-прототипу [1]. Отже, автор-прототип та автор пародії співіснують та тонко взаємодіють у художньому просторі та тематичній площині цього виду мистецтва.

Літературно-художня пародія визначається як жанр свідомої сатиричної, іронічної та/або гумористичної імітації індивідуальної манери, стилю, тематики художника слова, цілого літературного жанру або напрямку. Зазвичай сатирична та гумористична пародії розглядаються як окремі підвиди, кожна зі своєю специфічною технікою репрезентації та прагматикою. Учені намагаються вирішити проблему їх розмежування шляхом аналізу різних складників та різних ментальних процесів, задіяних у створенні й інтерпретації сатиричних та суто пародійних текстів. Наприклад, Пол Сімпсон, спираючись на дослідження Кетрін Еммотт [2], зазначає, що формула для розуміння й інтерпретації («text-processing») сатиричного тексту буде включати загальні знання та знання типових текстових структур, тоді як для пародії необхідно задіяти, окрім загальних, також специфічні стилістичні знання [3, с. 122]. І хоча пародія є, без сумніву, найближчою до сатири формою вербального гумору внаслідок певних збігів у текстурі, замислі та дії, вона має аллюзивний вимір та функціонує як імітація. На відміну від сатири, що базується на принципі опозиції, гумористична пародія не обов'язково має агресивний компонент, вона радше компліментарна щодо автора – об'єкта пародіювання [ibid., с. 123].

Однак сатиричні та гумористичні підвиди пародії іноді складно розмежувати, особливо тоді, коли пародист ставить перед собою декілька цілей. Текст пародії в такому разі набуває додаткових функціональних навантажень та смислової багатовекторності. Він створюється та діє в декількох площинах – як карикатура, шарж, висміювання, як критичне есе, літературно-філософське осмислення певного явища або творчості певного автора, а також як самостійний та повноцінний художній твір. Така універсальність не є типовою для жанру літературної пародії, оскільки потребує таких само універсальних знань,

умінь та талантів від пародиста, який тут виступає в різних іпостасях. Серед справжніх майстрів такого роду літературно-художніх пародій особливе місце посідає легендарний та «незрівнянний» (як його називав Дж. Б. Шоу) Макс Бірбом (Sir Henry Maximilian “Max” Beerbohm (1872–1956 pp.)). Він був не тільки письменником-гумористом, блискучим художником-карикатуристом, пародистом, але і літературним критиком, аналітиком та своєрідним філософом-естетом. Пародії-есе М. Бірбома цілком слушно можна вважати такими, що виходять за межі суто філологічної площини в соціально-історичний вертикальний контекст [4].

Об'єктом аналізу в даній статті (яка є ще однією розвідкою в циклі робіт, присвячених творчості М. Бірбома) є його пародія на Джозефа Конрада із відомої збірки есе «Різдвяна гірлянда» («A Christmas Garland» [5]). Поштовхом до обрання для аналізу саме цієї пародії стала думка Джона Гросса, який аналізує деякі пародійні мініатюри із вищезгаданої збірки М. Бірбома та критично висловлюється тільки щодо двох із них, а саме пародій на Т. Харді та Дж. Конрада [6]. Він складається враження, нарікає на авторські недоліки в тексті есе, а також ставить під сумнів значущість самих письменників – об'єктів пародіювання. Ось ця цитата: “On settled reflection, only two of the parodies strike me as troublesome, the Hardy and the Conrad. The Hardy is a sequel to The Dynasts – the cosmic Spirits revisit the earth; the Conrad is a macabre jungle yarn. Both are extremely skillful, as you would expect; both focus on a narrow set of idiosyncrasies – and their narrowness seems to me more objectionable than that of the Kipling sketch, where the aggression is out in the open. It's not that you are left feeling that Hardy and Conrad are poor writers; you just aren't given any real indication that they might be great ones” [ibid.]. Це зауваження зацікавило та надихнуло автора статті спробувати уважніше вдивитися та ретельніше проаналізувати одну зі згаданих Дж. Гроссом пародій у всіх її «інгредієнтах». І наперед зауважимо, що результат аналізу показав, що критика Джона Гросса не є цілком виправданою.

Отже, **метою статті** є детальний аналіз усіх складників пародійного есе М. Бірбома на Джозефа Конрада, виявлення багатофокусної прагматики твору та доведення того, що пародист-віртуоз не тільки зумів, як і завжди, показати себе неперевершеним імітатором стилю та художньої манери письменника, але, як це абсолютно чітко простежується і в інших пародіях його збірки, проявив себе тонким літературним критиком та інтерпретатором. Він зміг у мініатюрному форматі «вторинного» жанру пародії окреслити майже всі основні (і навіть ті, що тільки почали вимальовуватися у творчості письменника) художньо-концептуальні параметри, головні риси та філософські погляди Дж. Конрада. Незважаючи на наявність різних оцінок Конрада-новеліста та Конрада-стиліста, цей письменник є визнаним класиком англійської літератури, однією зі

знакових фігур, що стояла біля витоків двох помітних літературних тенденцій – зображальності та символічності [див. 7]. Ці дві основні риси художньо-стилістичної манери Дж. Конрада М. Бірбом застосовує як ключові у своїй пародії під назвою “The Feast by J*s*ph C*nr*d”[5].

Дивно, але назва цієї пародії, здається, залишається поза пильною увагою дослідників. Проте її семантична багатоплановість та дивовижна влучність вражають. Словник (OALD) подає три основних значення слова “feast”, і всі вони задіяні М. Бірбомом як основні формально-концептуальні елементи даної пародії. По-перше, “feast” – це “unusually large and elaborate meal”, тобто «розкішна трапеза», основною стравою якої в тексті пародії стає для тубільців Mr. Williams, біла людина, яку, до речі, не без кумедного наміру охарактеризовано як “corpulent” (усі наступні приклади взяті з [5] – К. Л.). По-друге, метафоричне значення слова “feast” – це “thing that pleases the mind or the senses with its richness and variety”. Це слово часто вживається в комбінаціях “a feast of colours, sounds, etc.”. Місце дії в пародії – лісова галявина біля річки десь на далекому тропічному острові. Описи природи витримані М. Бірбомом абсолютно в конрадівській манері яскравої, колоритної та дуже деталізованої зображальності, але, за законами жанру, гіперболізований та навіть дещо екзальтований.

Проаналізуємо описову образність пародії в лексико-стилістичному аспекті. Отже, основні маньєризми й особливості конрадівського стилю (так званого “Conradese”) Макс Бірбом передає бездоганно та невимушено. Легко та ніби з певним естетичним задоволенням він шаржує типові для Дж. Конрада мовленнєві звороти, структуру речень, вживання риторичних фігур. Вплив французької мови (яку Дж. Конрад знав досконало) у вживанні прикметників у постпозиції до іменників, флорберівська (Г. Флобер був його улюбленим письменником) вишукана техніка монтажу та візуалізації образів та почуттів – все це М. Бірбом імітує блискуче, створюючи ефект екзотичного, символічно насиченого, нервового описового контексту, іноді майже з параноїдальною (на думку деяких критиків) тональністю. М. Бірбом не забуває вжити типові для Дж. Конрада лексичні повтори (*Silence, the silence murmuro us and unquiet of a tropical night*), алітерацію (*frantic and faint*), парні епітети в пост-позиції (*the polished surface of his lean body black and immobile; in some kind of agony private and eternal*), конотативно забарвлену емотивну лексику (*tenebrous, venomous, writhing, implacable, sinister*) у конвергенції з концептуально зарядженою розгорнутою «військовою» метафорою, яка набуває символічного значення. Автор пародії також обігрує візуальну та слухову образність конрадівської прози. І ця остання (слухова) передається, серед іншого, за допомогою протиставлення образів тиші та барабанного бою (*Thence detached itself, little by little, an insidious sound of a drum beaten. This sound drew more near*). Образ тиші (*silence*) обрамлює текст та також набуває символічного значення, імплікує наближення трагічного фіналу (*Silence, the silence murmurous and unquiet of a tropical night, brooded over the hut – уривок з початку; Suddenly, when they were very near, the voices ceased, leaving a legacy of silence mores in ister than themselves – уривок із параграфа перед фінальною сценою*). Весь цей описовий контекст можна охарактеризувати як “feast”, тобто «торжество» **барв, звуків та почуттів**: картина вимальовується перед очима читача чітко та виразно, власне так, як це міг би зробити сам Джозеф Конрад, який, серед

цілей своєї творчості, називав змусити читача почути, відчувати та побачити, «і в цьому завданні є все» [8, с. 298].

Повертаючись до інтерпретації назви пародії, зазначимо, що третє значення слова “feast” – “religious festival celebrated with rejoicing” – корелює з головною тематикою цілої збірки, тобто з Різдом: “This is a pretty place you’ve brought me to!” *He took a draught. “Christmas Day, too! Of all the – <...> “Yes”, – he said, – “it’s a feast-day of my people”. “Of mine also”, – said the islander humbly.*

Як бачимо, іронічний натяк на подвійне значення слова («свято» vs «розкішна трапеза», «застілля») підкріплює попередню, ще не зовсім прозору, імплікацію та пресупозицію трагічної для містера Вільямса розв’язки, де М. Бірбом обігрує переносне значення виразу “to be eaten up”: “Hi Mahamo!” – *hes houted. “I’ve been eaten up”* (про укуси комарів) та його пряме, канібалістичне значення (“*It was of their feast, it was of you, they sang*”, – *said Mahamo*)

Отже, у вищезгаданих частинах пародії, а також у першому параграфі та тому, що передує кульмінації (*While Mr. Williams made his toilet, the sun and the forest, careless of the doings of white and black men alike, waged their warfare implacable and daily. The forest from its inmost depths sent forth perpetually its legions of shadows that fell dead in the instant of exposure to the enemy whose rays heroic and absurd its outposts annihilated. There came from those in illuminable depths the equable rumour of myriads of winged things and crawling things newly roused to the task of killing and being killed*), Макс Бірбом імітує неймовірно ретельну та надзвичайно деталізовану зображальну образність, типову для конрадівського дискурсу. Уся природа – жива та нежива – персоналізується та показується маніакально безжалісною (*The roofs of the congested trees, writhing in some kind of agony private and eternal, made tenebrous and shifty silhouettes against the sky, like shapes cut out of black paper by a maniac who pushes them with his thumb this way and that, irritably, on a concave surface of blue steel*), байдужою до людських намірів, прагнень, страждань та сподівань. Центральною тут стає «військова», «агресивна» метафора, що пронизує всю пародію від початку до кінця. Це – битва, боротьба всього живого один з одним – за здобич, за виживання, за місце під фальшивими, «цинічними» зірками вночі (<...> *beneath the cynical light of the stars; <...> the stars were reflected, creating an illusion of themselves who are illusions*) та безжалісним тропічним сонцем удень (*the hut that, baked through by the sun, sweated a vapour; <...> the sun blazed up over the horizon*). Аналогія з військовими діями досягається завдяки вживанню мілітарної лексики та конкретних описових розгорнутих метафоричних образів. Це, по суті, відображає одну з основних констант художньо-концептуальної картини світу Дж. Конрада – опозицію “light” vs “darkness”. Битва, війна Світла та Темряви (“warfare”: “<...> *the sun and the forest, careless of the doings of white and black men alike, waged their warfare implacable and daily*”), утілені в пародії в образах сонця та нічного тропічного лісу, але вони аж ніяк не корелюють із традиційним концептуально-прототипним протиставленням Добра і Зла. Як ми бачили з попередніх прикладів, вони безжалісні та непоборні. Як зауважує Карен Хьюїтт, «хоча наприкінці XIX ст., як він (тобто Дж. Конрад – К. Л.) це бачить, у світі не залишилося місця для Бога, але – і це абсолютно безсумнівно – усе ще є місце для морального вибору. Вибір цей не буває легким, бо не відбувається між зовсім «добрим» і зовсім «пога-

ним», **усе набагато складніше**] [9]. Макс Бірбом вгадує цю внутрішню дилему, притаманну Дж. Конраду, з його своєрідним баченням цього віковичного протистояння, що відбувається зовні та всередині людської душі. Ця опозиція також співвідноситься із центральною тематикою багатьох творів Дж. Конрада, а саме протистоянням «білої» та «чорної» цивілізацій. Як Макс Бірбом міг підмітити ці складні пошуки та переживання письменника, якщо, як зазначають критики, частково прототипом пародії є рання новела Дж. Конрада “The Lagoon” 1896 р. видання? Але ж перше, доповнене видання збірки “A Christmas Garland” вийшло друком 1912 р., тобто після публікації основних творів Дж. Конрада, з якими М. Бірбом не міг не бути ознайомлений. Справді, сценічні паралелі з «Лагуною» простежуються, але вони використовуються просто як типові для прози Дж. Конрада тло й екзотична локація подій. М. Бірбом інтуїтивно та прозорливо підмітив та використав у пародії основні конрадівські символи-антиподи, які корелюють не тільки з вищезгаданою «Лагуною», але і з іншими творами письменника. Він дивовижним образом обирає для характеристики боротьби Світла (the sun) із темрявою (the tropical night in the forest) епітет **“absurd”** (*The forest from its in most depths sent forth perpetually its legions of shadows that fell dead in the instant of exposure to the enemy whose rays heroic and absurd its outposts annihilated.*) і таким чином імплікує конотації, важливі для розкриття одного з основних індивідуальних концептів художнього світу письменника, а саме ідеї самообману. Сила та могутність людини ілюзорні, як та сітка від комарів, що не може захистити містера Вільямса від усюдисущих комарів-хижаків (*With in the hut the form of the white man, corpulent and pale, was covered with a mosquito-net that was it selfilluory like everything else, only more so. Flying squadrons of mosquitoes inside its meshes flickered and darted over him, working hard, but keeping silence so as not to excite him from sleep.*).

Ідею ілюзорності життя М. Бірбом також робить ключовою. Життя є іронічною посмішкою долі над людськими бажаннями, намірами та планами. Отже, він зашифрує в пародії марність зусиль у цій вічній боротьбі та накреслює шлях до розуміння ще одного з головних постулатів конрадівської філософії, а саме ідеї життя через постійне випробування та боротьбу людини не тільки зі стихією (тобто Природою), але і із самою собою. Обидві ті битви людина, здається, у кінцевому підсумку програє. І це чітко простежується в пародії. Першу невдалу битву герой веде із всемогутньою природою, утіленням якої тут є і тропічний клімат (*climates alien and in temperate*), і хижаки (*myriads of winged things and crawling things newly roused to the task of killing and being killed*), і дикі племена (*And now the black spaces between the trees were relieved by bits of white that were the eyeballs and teeth of Mahamo's brethren*). Але і в другій битві – із самим собою – містер Вільямс не виходить переможцем. М. Бірбом слушно та вміло обіграє й окреслює моральну дилему героя есе, який є, з одного боку, вірним слугою своїх роботодавців (*the faithful servant of his employers*), але з іншого боку, показаний як характерний для Дж. Конрада типаж – егоїстом без уяви: *Nostalgia was doing duty to him for imagination. <...> It has been stated that Mr. Williams was not imaginative.* Нажива, авантюризм або ще щось гонить його в ці дикі місця, виснажує його (*But a few years of life in climates alien and intemperate had disordered his nerves. There was that in the rhythms of the hymn which made bristle his flesh*) у нескінченній та відчайдушній

боротьбі за виживання серед чужинців (паралель із «відчуженням» як головним мотивом багатьох творів Дж. Конрада), але не позбавляє його ілюзій щодо власної «цінності» (*even in the thick of the spears, the thought that he would be a grave loss to his employers. This – for Mr. Williams was, not less than the goods, of a kind easily replaced – was an illusion. It was the last of Mr. Williams illusions*). Ця іронічна каденція є, по суті, яскравою ілюстрацією метафори життя заглумом.

Ідея ілюзорності часто є основою фізичного та морального неспокою, невгамовності, перебування в постійному пошуку багатьох героїв Дж. Конрада – індивідуалістів, авантюристів та/або вигнанців, що гинуть іноді марно та безглуздо. Але Макс Бірбом засобами цієї невеличкої пародії висвітлює також і основний мотив психологічних та літературно-художніх пошуків самого письменника – індивідуаліста та честолюбного вигнанця. Джозеф Конрад усе життя вів боротьбу із самим собою, удосконалюючи себе і вивчаючи людську природу, та зумів залишити яскравий слід в історії англійської та світової літератури.

Висновки. Підсумовуючи аналіз, повернемося знову до коментарів Дж. Гросса та зробимо акцент на зазначених ним двох основних принципах пародійної техніки та таланту Макса Бірбома, що відрізняють його від інших представників жанру, а саме на імітації тематичної складової частини, а не тільки стилю: “true parody <...> mimics substance no less than style; if it fastens on mannerisms, it also embraces choice of subject matter and habits of mind» [6]. Наведемо ще його визначення техніки створення пародій Максом Бірбомом: “He enters deep into the spirit of his authors; he seems to be not so much parodying them as pushing them in the direction of self-parody”, з яким не можна не погодитись, оскільки всі пародії М. Бірбома завжди виходять – елегантно та непомітно – якщо й не в сатиричну, то в літературно-критичну прагматичну площину. Але, полемізуючи з ним, прочитаємо ще одне його визначення виняткових за якістю пародій: “There are happy exceptions –parodies that are worthy of their subjects” [6]. Як свідчить проведений нами аналіз, “The Feast by J*s*phC*n-r*d” є однією з таких «щасливих винятків із правил», тобто пародією, що є «гідною свого суб’єкта» – у прямому, а не іронічному сенсі. Вона є інструментом одночасного визнання та проникливої критики літературних талантів того, хто є об’єктом пародіювання – Джозефа Конрада. Отже, пародію на цього письменника можна по праву охарактеризувати як яскраву та вишукану «прикрасу», яка так само сяє в «гірлянді» інших пародійних мініатюр знаменитої збірки та віддзеркалює унікальний талант Макса Бірбома – пародиста, карикатуриста, проникливого літературного критика й аналітика.

Література:

1. Вербіцкая М. Теория вторичных текстов: на материале английского языка : автореф. дисс. ... учен. степени докт. филол. наук: 10.02.04. Москва, 2000. 46 с.
2. Emmott C. Narrative Comprehension: A Discourse Perspective. Oxford : Oxford University press, 1999. 336 p.
3. Simpson P. On the Discourse of Satire: towards a stylistic model of satirical humour. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Co., 2003. 242 p.
4. Лотоцька К. Макс Бірбом і Герберт Веллс: творчість у дзеркалі пародії. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Том V (167). С. 333–339.
5. Beerbohm M. A Christmas Garland. URL: <https://www.gutenberg.org/files/14667/14667-h/14667-h.htm> (дата звернення: 25.12.2018).

6. Gross John. A Prodigy of Parody. URL: <https://www.newcriterion.com/issues/1994/1/a-prodigy-of-parody>
7. Цыбульская В. Жанровая специфика новеллистики Дж. Конрада. *Международный культурный портал «Эксперимент»*. URL: <http://md-eksperiment.org/post/20180111-zhanrovaya-specifika-novellistiki-dzh-konrada-k-probleme-vzaimodejstviya-romana-i-novelly>
8. The English Language – Its Beauty and Use. London : Odhamspress, ltd., 1947. 384 p.
9. Хьюитт К. Джозеф Конрад: проблема двойственности. Перевод Д. Иванова. URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/2000/7/hewitt.html>

Лотоцкая К. Я. Символическая образность Джозефа Конрада в пародийном освещении Макса Бирбома

Аннотация. В статье рассматривается пародия Макса Бирбома на Джозефа Конрада как инструмент литературно-художественной критики. Текст пародии анализируется в лингвостилистическом и идейно-тематическом аспектах. Определяются основные маркеры концепту-

ально-образной картины мира Дж. Конрада, исследуются средства отображения Максом Бирбомом своеобразной символики, основных морально-этических и философских взглядов писателя.

Ключевые слова: литературная пародия, метафора, образ, символ, индивидуально-авторская художественно-концептуальная картина мира.

Lototska K. Joseph Conrad's symbolic imagery in Max Beerbohm's parody representation

Summary. In the present article M. Beerbohm's parody of Joseph Conrad is viewed as an instrument of literary critical analysis. The text of the parody is studied in terms of its linguostylistic and ideological-thematic characteristics. The main markers of the conceptual-imaginative picture of the world of J. Conrad are singled out, as well as M. Beerbohm's means of displaying the writer's peculiar symbolism; his basic moral, ethical, and philosophical views are explored.

Key words: literary parody, metaphor, image, symbol, author's individual artistic-conceptual picture of world.